

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE CONSTITUTION IS THE MAIN SOURCE OF RIGHTS AND FREEDOMS UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL STATE

Біліченко В.В., старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У змісті наукової статті проведено аналіз порушення прав та свобод людини в умовах воєнного стану, зокрема, в контексті Конституції України. Розглянуто особливості змін у повноваженнях компетенції, правах та обов'язках, що зазнають майже всі державні інституції. У зв'язку з ситуацією в Україні, що склалася, кількість злочинів та терористичних актів зросла, що значно порушило соціально-правовий та політичний статус держави.

Досліджуються основні положення Конституції, що визначають правові рамки та вимоги щодо захисту прав і свобод людей, також розглядається роль Конституції у діяльності захисту прав і свобод дітей для забезпечення виконання основоположних законів та нормативно-правових актів з цих питань. Зокрема висвітлюються: право на життя, право бути з сім'єю, право на освіту, а також право на охорону здоров'я.

Цілком природно, що права людини становлять значний науковий інтерес для сучасних дослідників. Зокрема дослідженню прав людини в умовах воєнного стану приділяли увагу такі вчені, як А. А. Моца, В. В. Моца, Ю. В. Кириченко, А. М. Колодій, А. Ю. Олійник, О. Б. Бунчук та інші.

У статті автор зазначає, що наша держава на конституційному рівні визнала людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю, і як відповідно до цього реалізуються дані права у теперішніх умовах часу.

Стаття аналізує проблеми, з якими стикаються цивільні особи, такі як недостатнє знання закону, висока тривожність та стрес, недостатній контроль ситуації, в умовах війни, значно впливає на подальше вирішення проблеми.

Проблематика статті полягає у визначенні категорії захисту прав і свобод людини, встановлені на результаті аналізу Конституції України. Вважаємо, що в реаліях сьогодення доцільно приділити значну увагу питанням, що стосуються обмеження прав людини, оскільки чітке встановлення причин виникнення, а також допустимості таких обмежень сприяє належному забезпеченню правового статусу особи.

Ключові слова: захист прав і свобод людини, воєнний стан, обмеження прав, Конституція України, порушення права.

The scientific article examines the violation of human rights and freedoms under martial law, particularly in relation to the Constitution of Ukraine. In connection with the current situation in Ukraine, the number of crimes and terrorist acts has increased, which has significantly disturbed the socio-legal and political status of the state.

The main provisions of the Constitution, which determine the legal framework and requirements for the protection of people's rights and freedoms, are studied, and also examines the role of the Constitution in the activity of protecting the rights and freedoms of children to ensure the implementation of fundamental laws and regulatory legal acts on these issues. Highlighted are the rights to life, family, education, and health care.

The scientific interest in human rights is unsurprising to modern researchers. Human rights under martial law was studied by these scientists with particular attention, A. A. Motsa, V. V. Motsa, Y. V. Kyrychenko, A. M. Kolodiy, A. Y. Oliynyk, D. V. Chasnyk and others.

In the article, the author notes that our state has recognized a person at the constitutional level, his life and health, honor and dignity, inviolability and security as the highest social value, and how these rights are implemented in accordance with this in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

The article examines the problems that civilians face, such as lacking knowledge of the law. High anxiety and stress, insufficient control of the situation, and insufficient control of the situation can lead to significant problem resolution during a war.

The problem of the article is to define the category of protection of human rights and freedoms established as a result of the analysis of the Constitution of Ukraine.

Key words: protection of human rights and freedoms, martial law, limitations of rights, the Constitution of Ukraine, violation of law.

Постановка проблеми. Порушення прав і свобод людини – проблема національного значення, що потребує негайного втручання міжнародних спільнот та організацій. Приділяється увага взаємозв'язку обмежень прав людини із їх гарантіями, що створює у суспільстві умови ліберально демократичного режиму здійснення публічної влади та реалізації суб'єктивних публічних прав. При цьому розглянуто обмеження основоположних прав, саме в умовах воєнного стану, адже він необхідний для відсічі держави агресора та запобігання безпосередньої загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дотримання Конституції та захисту прав людини в умовах воєнного стану присвячено багато публікацій. Активні дискусії тривають і досі, зокрема проблематика реалізації прав і свобод людини розглядали такі науковці, як: А. А. Моца, В. В. Моца, Ю. В. Кириченко, Колодій А. М., Олійник А. Ю., О. В. Бунчук та інші вчені.

Метою статті є дослідити проблеми, що виникають у механізми забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану, зокрема, в контексті Конституції України та провести аналіз захисту прав і свобод людини з погляду

на категорію як на найвищу цінність, яка еволюціонує поряд із суспільством і державою. Визначити механізми реалізації та удосконалення механізмів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Україна, як і будь-яка інша правова держава сучасного світу має свою Конституцію, яка є основним законодавчим актом країни, визначає основні принципи функціонування держави, права та обов'язки громадян, також визначає місце та роль України в міжнародному співтоваристві, закріплює її суверенітет та незалежність.

Конституція України поряд із цілим комплексом прав і свобод передбачила ряд важливих обов'язків, які є складовим елементом конституційно-правового статусу людини і громадянина. На думку А. Колодія і А. Олійника, здійснення прав і свобод можливе тільки за наявності виконання обов'язків суб'єктом цього права чи свободи, а також іншими суб'єктами [1, с. 209].

Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов'язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально економічних відносин, не лише зобов'язана виконувати певні

функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану [2, ст. 5]. Як виявилось, найнезахищенішими виявилися діти.

Станом на ранок 1 червня 2023 року більше ніж 1476 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 484 дитини загинули та понад 992 отримали поранення різного ступеня тяжкості [3].

Аналіз даних проведений на державному порталі «Діти війни» зазначає, що внаслідок повномасштабного вторгнення станом на 11.11.2023 року понад 19500 дітей були незаконно депортовані за межі України, а більше 1100 – отримали поранення, ще понад 500 загинули [4]. Зрозуміло, що відповідні цифри неостаточні.

Згідно з даними досліджень окупація негативно позначається на житті дітей, їх здоров'ю та розвитку. Попри існування численних міжнародно-правових норм, що діють в умовах збройного конфлікту, права мільйонів дітей у всьому світі досі порушуються.

Через вісім років Російська Федерація розпочала новий етап збройної агресії уже на всій території України – руйнування населених пунктів, історичних та культурних пам'яток, а також використання погроз ядерного удару. У зв'язку з чим, у лютому 2022 року на території України було запроваджено воєнний стан Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [5].

Постає питання: які обставини можуть спричинити порушення прав та свобод людини, і чому саме в умовах війни Конституція України страждає найбільше.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень. Це передбачено статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

З моменту виникнення стратегії, введення воєнного стану. Виникають непоодинокі випадки порушення прав втручання повісток, а саме те що їх вручають невідомі особи та у не відповідних місцях. Підписи та відвідування військових комісаріатів вимагаються тиском чи примусом, що порушує право особи на особисту недоторканність та сімейне життя особи.

У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, відповідно до Конституції України, також можуть обмежуватися наступні права:

- кожному гарантується таємниця листування [7, стаття 31];
- ніхто не може зазначати втручання в його особисте життя [7, стаття 32];
- кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [7, стаття 33];
- кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [7, стаття 34];
- громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстра-

ції, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [7, стаття 39];

- кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [7, стаття 41];
- кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [7, стаття 42];
- кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [7, стаття 43];
- ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [7, стаття 44];
- кожен має право на освіту [7, стаття 53].

Але, на мою думку найголовніше право яке порушується через війну – це право людини на життя, що закріплене в Конституції України та міжнародних правових документах. Відповідно до статті 27 Конституції «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Отже, право на життя в умовах війни майже беззахисне і потребує удосконалення. Загалом у Конституції України передбачена можливість здійснення громадянами дій, спрямованих на захист їх прав і свобод, таких як: захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади; захищати в суді свої права і свободи; звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ і органів [7].

Держава для створення та підтримки належного підґрунтя для захисту та допомоги своїм громадянам повинна укладати договори з іншими державами на міжнародному, регіональному та національному рівнях, а люди повинні створювати громадські організації, волонтерські центри для підтримки та допомоги один одному.

30 жовтня 2018 р. Комітет з прав людини ООН ухвалив Загальний коментар № 36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де намагався розв'язати головні проблеми, пов'язані із захистом права людини на життя. Але, незважаючи на прийняття такого важливого акта, багато питань все одно залишаються відкритими [8].

Держави зобов'язані не порушувати прав людини під час війни. Відповідно до Ч. 4 ст. 55 Конституції України «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [7], тобто кожна людина має право звернутися до Європейського суду з прав людини із заявою про можливе порушення державою її зобов'язань у контексті війни. Інакше кажучи, якщо держава не може впоратися чи порушує свої зобов'язання за Європейською Конвенцією з прав людини, значну роль відіграє Європейський суд з прав людини у вирішенні та розв'язанні ситуації, що пов'язані з прав та свобод людини.

Таким чином, аналіз участі Європейського Союзу в процесі реалізації функції охорони і захисту прав людини і громадянина держав-членів свідчить, що на сьогодні в основних рисах здійснено уніфікацію правових систем європейських країн у галузі захисту прав людини [9].

Як зазначає, Микола Гнатівський, суддя Європейського суду з прав людини від України: «Кожна людина може наполягати на своїх правах під час війни». Там, де

йдеться про воєнні злочини, є роль і Європейського суду з прав людини, бо є право на життя, що є одним із основоположних прав, які гарантовані в демократичному суспільстві. Так само як і заборона катувань та інших видів неналежного поводження із особою [10].

Таким чином, можна стверджувати, що процес формування концепції прав людини в праві Конституції України пройшов довгий та важкий шлях, а механізм захисту прав людини все ще розвивається, особливо в умовах воєнного стану.

Висновки. Проаналізувавши все вищесказане можна дійти висновку, що забезпечення прав і свобод людини в рамках Конституції України значно порушується. Війна в Україні не тільки вплинула на можливість та повноту реалізації прав і свобод кожної людини і дитини, а й викрила до того слабкий механізм реалізації цих прав. Держава повинна встановити чіткі критерії та визначити правовий статус кожної людини.

Права людини, що закріплені в Конституції України та повинні бути невідчужуваними та непорушними, постійно зіткаються з проблемами порушення цих прав в умовах воєнного стану, оскільки механізми захисту прав людини виявляються неефективними. Незважаючи на наявність правових норм і міжнародних зобов'язань, реалізація та захист прав людини зустрілися з численними перешкодами та викликами. Процедури, які були розроблені для захисту прав людини, не відповідають сучасним потребам.

З кожним днем зростає актуальність теми щодо забезпечення права на життя людини, адже без такого фундаментального права всі інші втрачають свою цінність. Життя кожної людини само по собі – безцінне. Воно є найскладнішою формою існування, тому воно унікальне й неповторне. В умовах воєнного стану механізм реалізації прав людини є вкрай важливим, в цьому випадку необхідне втручання держави відповідно до своєї компетенції за Європейською конвенцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
2. А.А. Моца, В.В. Моца, *Наукові перспективи*, № 4(22) 2022: «Права людини в умовах воєнного стану».
3. Ювенальні прокурори: 484 дитини загинули в Україні внаслідок збройної агресії рф, Офіс генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-484-ditini-zagинули-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf> (дата звернення 11.11.2023).
4. Державний портал «Діти війни» URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення 11.11.2023).
5. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
6. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 28 від 19.10.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 11.11.2023).
7. Конституція України: : Закон України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.11.2023).
8. О. Б. Бунчук, Право на життя в умовах війни, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>
9. Біліченко В.В., Механізм Європейської системи захисту прав людини, *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2018.
10. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення». URL: <https://www.google.com/amp/s/suspilne.media/amp/234269-kozna-ludina-moze-napolagati-na-svoih-pravah-pid-cas-vijni-sudda-espl-vid-ukraini/>
11. ЄС Гіденко – *Юридичний науковий електронний журнал*, Проблема колізій у сімейному законодавстві України та інші проблеми здійснення захисту сімейних прав, 2019.